

Groene Hart

Perspectief voor de Landbouw Groene Hart 2050

WHITE PAPER

5 februari 2026

ORG-ID

FABRICations.

Inhoud

1	Voorwoord	2
2	Waarom perspectief voor landbouw in het Groene Hart?	4
2.1	Ontwikkelperspectief Groene Hart	4
2.2	Verbinden historie en toekomst	4
3	Veranderen doe je samen	5
3.1	Verschillende verdienmodellen nader onderzocht	5
4	Wenkend perspectief voor de landbouw	7
4.1	Startpunt	7
4.2	Perspectief	8
4.3	Wat past het beste waar?	10
4.4	Rollen van gebiedspartijen	12
4.5	Randvoorwaarden	13
5	Aanpak	13
5.1	Wat is nu nodig?	13
5.2	Wat gaan we doen?	13
6	Colofon	14

1 Voorwoord

Mirjam Sterk

In 2024 publiceerden wij het Ontwikkelperspectief Groene Hart. Een van de ontwikkelprincipes gaat over perspectief voor de landbouw in het Groene Hart. Welk perspectief is er en wat is ervoor nodig om een eerlijk perspectief te geven. Hier zijn we in de NOVEX-samenwerking mee aan de slag gegaan. Ik ervaar dagelijks dat boeren duidelijkheid willen.

Duidelijkheid over vergunningen, want loont hun investering wel als straks de regels weer anders zijn? Duidelijkheid over ruimtelijke inrichting; kunnen ze blijven zitten waar ze zitten, kunnen ze uitbreiden, of zijn ze eigenlijk niet welkom meer? En hoe zit het met dat welkom; ziet de maatschappij wel hoe hard al aan agrarisch natuurbeheer gewerkt wordt, hoe belangrijk lokale voedselvoorziening is, wat de rol van boeren is in het beheer van het landschap wat wij allen liefhebben? Die zo begrijpelijke gewenste duidelijkheid is niet zomaar te geven. Naast landbouw moeten ook natuur, water en bodem, recreatie, woningbouw een plek in het Groene Hart krijgen. Er stapelen heel veel opgaven op dezelfde vierkante meter Groene Hart, er bestaan legitieme belangentegenstellingen, verkiezingen leiden tot nieuwe verhoudingen én nieuwe afspraken.

Een hele ingewikkelde puzzel, die nooit af is, maar die ook niet mag leiden tot verlamming.

Dus hebben we als Bestuurlijk Platform Groene Hart opdracht gegeven samen te gaan puzzelen. In een korte reeks 'Bouwplaatsen'; gevoed door inhoud, samengesteld vanuit beleidsmakers én ervaringsdeskundigen. Dit Whitepaper en de onderliggend ruimtelijke analyse zijn daar de voorlopige uitkomst van. Wat mij aanspreekt: ten eerste het werken met inhoudelijk goed onderbouwde stapelkaarten. Hoe zit het gebied nou werkelijk in elkaar? Qua bodemopbouw, watersysteem, maar ook qua landgebruik en ruimtelijke plannen. Als alles stapelt, hoe kies je dan? Daar gaat het tweede element, het 'treintjesdenken' ons bij helpen. Niet alles kan overal op hetzelfde moment, maar dat hoeft ook niet. Vanuit de opbouw in de stapelkaarten en de verschillende urgenties van de opgaven is een logischer volgorde in afweging te maken. Soms is het bijvoorbeeld logisch en urgent om bodemdaling in de 'locomotief' te zetten, en de overige opgaven achteraan te koppelen. In het geval van 'stedelijke uitloopgebieden' met minder bodemdaling ligt een andere afweging voor de hand. Het derde interessante element is dat het Bestuurlijk Platform met het Whitepaper en alle gesprekken waarop dit gebaseerd is, meer zicht krijgt op wat partijen al tot stand brengen en nodig hebben om daadwerkelijk in beweging te komen. Een sleutel is het passend belonen van creativiteit en maatschappelijke opbrengst. Aan zowel de overheidskant als de agrarische sector vraagt het om vernieuwingen in het systeem, waaraan samen verder gepuzzeld moet worden.

Beschouwt u dit Whitepaper bovenal als een uitnodiging. Als begin van een gesprek, dat gestart is in 2025 en we willen vervolgen. Ik wil iedereen bedanken die tot dit punt met ons meegereisd is, en hoop op mooie gezamenlijke reis als vervolg.

Foto: Het Groene Hart (groenehart.nl)

2 Waarom perspectief voor landbouw in het Groene Hart?

2.1 Ontwikkelperspectief Groene Hart

Het Groene Hart kent mooie natuur, karakteristieke dorpen en steden en een krachtige agrarische sector. Inwoners en bedrijven bieden uitdagingen die al eeuwen op het Groene Hart afkomen, succesvol het hoofd. Maar dat ging en gaat niet vanzelf. Daarvoor is een gezamenlijke inzet nodig van de inwoners, de ondernemers en de overheden die hen vertegenwoordigen.

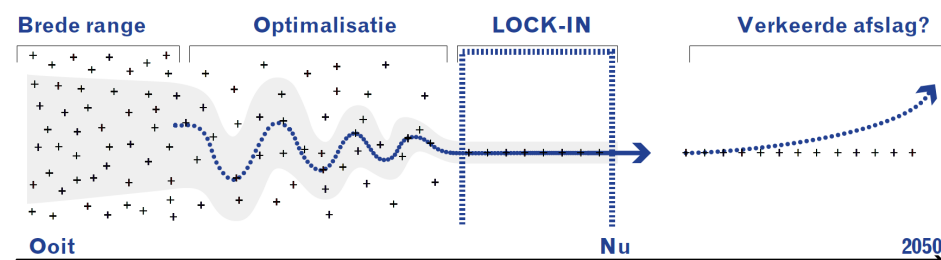
Het Ontwikkelperspectief Groene Hart benoemt de uitdagingen die een gezamenlijke inzet vragen. De landbouw kan niet op dezelfde voet verder. Het natuurlijke systeem van bodem, water en natuur kan dat niet ondersteunen. Technische maatregelen lopen tegen hun grenzen aan. De wijze waarop landbouw in het Groene Hart wordt bedreven, moet ook in de toekomst winstgevend zijn. Een toekomstbestendige landbouw:

- Produceert gezond voedsel op winstgevende manier;
- Maakt water schoner en bodems gezonder;
- Herstelt natuur en verbetert de biodiversiteit;
- Beheert karakteristiek landschap;
- Gebruikt landbouwgrond voor meerdere functies tegelijkertijd;
- Vermindert ontwatering en voorkomt daarmee schade aan gebouwen, woningen en infrastructuur (ook van boeren zelf) en voorkomt opbreken en verzilting van landbouwgronden; en
- Sluit met de bedrijfsvoering kringlopen.

2.2 Verbinden historie en toekomst

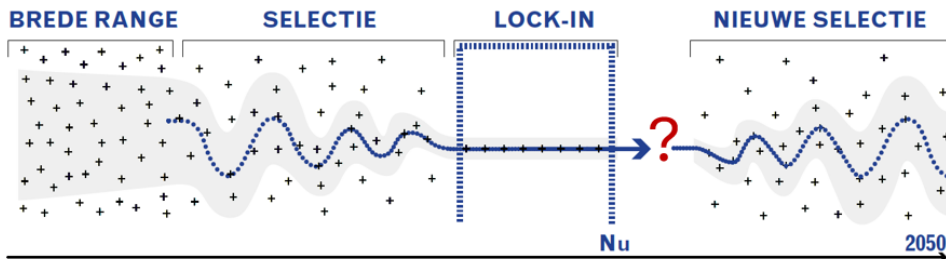
De biografie van het Groene Hart laat zien dat het Groene Hart vanuit een sompige wildernis en de rol als energiemotor van de gouden eeuw en

oorlogswapen, stap voor stap ontwikkeld is tot een gebied met “grote verscheidenheid aan natuur- en cultuurhistorische waarden, met een sterke verweving tussen beide. Het Groene Hart behoort tot het meest kenmerkende deel van het Nederlandse cultuurlandschap.” De afgelopen 25 jaar zijn de waarden langs infrastructuur en bebouwing geërodeerd. Tegelijkertijd is het cultuurhistorisch waardevoller geworden voor de Randstad. De landbouw heeft zich met name in de vorige eeuw sterk ontwikkeld. Boeren kunnen gezien worden als hoeders van de cultuurhistorische waarden. Dit is bereikt met een stapsgewijze optimalisatie. Deze ontwikkeling heeft er tegelijkertijd voor gezorgd dat met name de melkveehouderij in een *lock-in* is terechtgekomen. De bewegingsruimte voor een stapsgewijze verdere ontwikkeling is zeer klein geworden. Letterlijk: er stapelen teveel opgaven op dezelfde vierkante meter. Het natuurlijk bodem- en watersysteem heeft de grenzen van maakbaarheid bereikt. En figuurlijk: de vanzelfsprekendheid van steeds verdere optimalisatie van de melkproductie vertaald in steeds meer koeien is onhoudbaar gebleken.

Als meebewegen niet meer lukt, dan is de kans groot dat de druk van de ontwikkelingen zodanig toeneemt dat het slikken of stikken wordt. Dat moeten we met elkaar zien te voorkomen.

Doelen voor het Groene Hart, zoals verminderen van de uitstoot van stikstof en broeikasgassen, verminderen van de ontwatering, verbeteren van de waterkwaliteit, vergroten van de biodiversiteit, blijven daarom staan. Maar welke perspectieven zien overheden, boeren, collectieven en andere belanghebbenden samen om aan deze doelen te gaan voldoen?

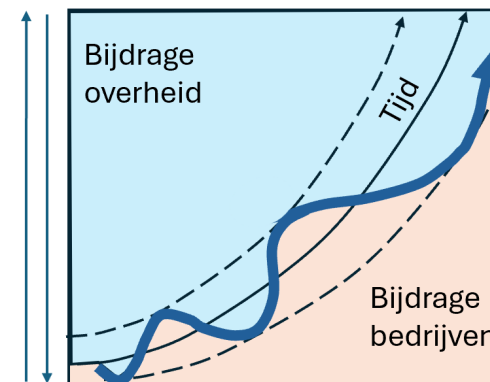
3 Veranderen doe je samen

Als er kansen liggen om deuren naar een toekomstbestendige winstgevendheid van agrarische bedrijven te openen, dan pakken boeren en hun opvolgers dat wel op. Op dit moment moeten boeren met initiatief nog te vaak tegen de stroom inroeien. Zo levert agrarisch natuurbeheer geen geld op. Het kost geld, omdat maar 80% van de kosten mag worden vergoed. Onduidelijkheid over vergunningsvoorwaarden, doelen die niet specifiek genoeg zijn om houvast te bieden voor te treffen maatregelen, tegenstrijdige regelgeving, het is voor boeren niet eenvoudig om een volhoudbaar bedrijfsplan op te stellen. Gelukkig zijn er ook voorbeelden van boeren die winstgevend hun bedrijfsstrategie aan passen.

Veranderen vraagt van overheden en boeren dat zij samen optrekken en een context scheppen, waarbinnen zowel zekerheden als innovatieruimte wordt geboden: 1) in elkaar investeren richting het gezamenlijk perspectief, 2)

back casten van het perspectief naar wat dat op dit moment van overheid en bedrijven vraagt en 3) onderweg inspelen op de drijvers van verandering en veranderende omstandigheden. Dan levert aanpassingsvermogen en verdienvermogen op.

NIEUWE SELECTIE

3.1 Verschillende verdienmodellen nader onderzocht

Voor verdienvermogen is het nodig tot een 'nieuwe selectie' van verdienmodellen te komen. Er bestaat al een brede waaier aan mogelijkheden voor bedrijven om potentie voor verdienvermogen te benutten, maar de meeste leveren op zichzelf onvoldoende op voor een agrariër om bedrijfsvoering rendabel te maken. De baten landen niet altijd bij de boer. Ook is het afhankelijk van het gebiedstype welke mogelijkheden er zijn.

Op basis van een inventarisatie van bestaande en in ontwikkeling zijnde verdienmodellen, worden vier hoofdcategorieën van verdienmodellen onderscheiden die uiteenlopen in de mate waarin ze afwijken van de gangbare landbouwpraktijk en van het traditionele landbouwproduct. Deze

variëren van optimalisatie binnen het bestaande bedrijfsmodel tot volledig nieuwe productieketens.

De eerste categorie, **optimaliseren binnen het huidige bedrijfsmodel**, richt zich op verduurzaming en efficiëntieverbetering zonder fundamentele veranderingen in de bedrijfsstructuur. Denk aan waterinfiltratiesystemen, klei-in-veen, mestvergisting, precisielandbouw en het reduceren van veedichtheid ('extensivering'). Deze maatregelen zijn vooral geschikt als 'quick wins' in gebieden met forse bodemdaling, hoewel het langetermijnperspectief beperkt is. Ze dragen enigszins bij aan waterkwaliteit en kunnen nabij natuurgebieden helpen om emissies te beperken, maar bieden weinig ruimte voor natuurontwikkeling of recreatieve functies.

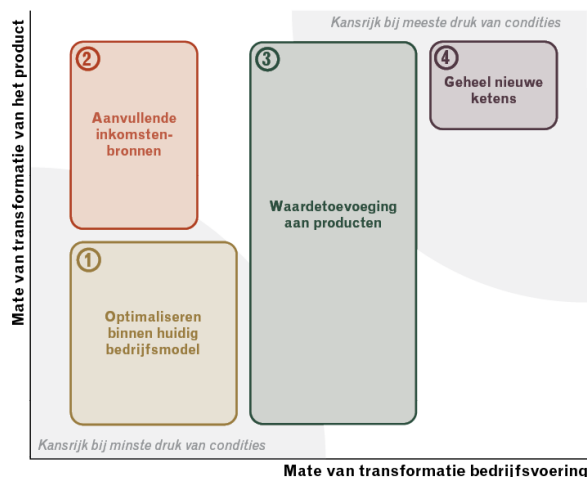
De tweede categorie, **aanvullende inkomstenbronnen naast bestaande activiteiten**, omvat verbreding van het agrarisch bedrijf met activiteiten zoals zorg, recreatie, educatie, CO₂-vastlegging, agrarisch natuurbeheer, waterberging, energieopwekking of boerderijverkoop. Deze verdienmodellen helpen boeren hun inkomen te spreiden en maatschappelijke functies te vervullen. Ze zijn breed inzetbaar – van veenweidegebieden met bodemdaling tot stedelijke randen waar recreatie en educatie kansen bieden. Hoewel ze niet altijd direct bijdragen aan emissiereductie, versterken ze wel de verbinding tussen landbouw, landschap en samenleving.

De derde categorie, **waardetoevoeging** aan bestaande producten, draait om het verhogen van de productwaarde via duurzame productiemethoden, lokale verwerking en directe verkoop. Voorbeelden zijn natuurinclusieve, kringloop- of regeneratieve landbouw, en CSA-boerderijen. Deze modellen vergroten de ecologische veerkracht en verbeteren bodem- en

waterkwaliteit, terwijl ze de uitstoot beperken. Ze zijn toepasbaar in uiteenlopende contexten, van veenweidegebieden tot stadsranden, en leveren vaak een positieve bijdrage aan natuurontwikkeling en landschappelijke kwaliteit.

De vierde categorie, **geheel nieuwe ketens**, vraagt om een fundamentele omslag in landgebruik en productie. Hierbij worden nieuwe teelten en productieketens geïntroduceerd, zoals eiwitteelten, biomassaproductie of natte teelten (paludicultuur). Deze modellen sluiten goed aan bij gebieden met natte condities en bodemdaling en dragen bij aan emissievrije productie, natuurversterking en waterkwaliteit. In sommige gevallen kunnen ze zelfs gecombineerd worden met recreatieve functies, bijvoorbeeld bij biomassaproductie in landschappelijke zones.

De vier categorieën vertegenwoordigen een oplopende schaal van verandering. Waar het optimaliseren binnen het huidige model vooral gericht is op het verlengen van de levensduur van de bestaande landbouwstructuur, vergt de overstap naar geheel nieuwe ketens een ingrijpende transformatie van bedrijfsvoering, producten en markten. In de praktijk ontstaat daardoor een breed spectrum aan verdienmodellen met uiteenlopende kansen en beperkingen, afhankelijk van de lokale omstandigheden zoals bodemdaling, nabijheid van natuur of stedelijke druk.

Er zijn al veel ontwikkelingen gaande richting een toekomstbestendige landbouw, de opgave is deze 'bottom up' initiatieven uit de lock-in richting verkeerde afslagen te houden. Maar juist, terug redenerend vanuit 2050 en de grenzen van het water-bodem systeem, opties te verkennen die wel passend en volhoudbaar zijn.

4 Wenkend perspectief voor de landbouw

Draagvlak bij boeren: kansen voor samenwerking en duurzame transitie

Boeren tonen bereidheid om bij te dragen aan natuurontwikkeling en duurzame landbouw, mits de voorwaarden realistisch en aantrekkelijk zijn. Collectieven en bedrijfsbezoeken versterken het draagvlak, vooral bij kleinschalige bedrijven. Vertrouwen, autonomie en eenvoudige regelingen zijn cruciaal voor motivatie.

Tegelijkertijd groeit de draagkracht wanneer boeren ruimte krijgen voor ondernemerschap en passende verdienmodellen. Voorbeelden zoals kruidenrijk grasland, agrotourisme en korte ketens inspireren tot innovatie. Beleidscontinuïteit, eerlijke vergoedingen en ondersteuning bij kennisopbouw vergroten de investeringsbereidheid.

Een gebiedsgerichte aanpak, waarin boeren als volwaardige gesprekspartners worden gezien, versterkt zowel draagvlak als draagkracht. De overheid speelt hierin een faciliterende rol, met heldere kaders, professionele ondersteuning en ruimte voor maatwerk. Zo ontstaat een vruchtbare basis voor duurzame landbouw en landschapsbeheer.

4.1 Startpunt

De uitdaging ligt in het creëren van de juiste beleidsmatige, financiële en ruimtelijke condities om duurzame en rendabele landbouwmodellen mogelijk te maken. Boeren vragen om toekomstperspectief. En daarbij is een veelgehoorde verzuchting: *geef ons duidelijkheid. Geef aan wat de visie is op landbouw en waardevolle landbouwgrond. Is er nog wel plek voor ons in het Groene Hart? Wij willen investeren, maar dan moeten we wel 15 tot 20 jaar vooruit kunnen plannen.* Een antwoord daarop is niet zomaar te geven, want daar hoort belangenafweging en politieke besluitvorming aan

ten grondslag te liggen. Tegelijkertijd is er, gebaseerd op de logica van het bodem- en watersysteem, een ordening aan te brengen. Niet als black box of keurslijf, maar als onderlegger om de noodzakelijke afwegingen te maken. En de opties die hier gepresenteerd worden, zijn getoetst en verrijkt tijdens de bouwplaatsen.

Uit de gehouden bouwplaatsen blijkt:

- Boeren willen zelf hun bedrijfsmodellen ontwikkelen; de overheid kan daarbij faciliteren en niet te veel sturen.
- Belangrijke obstakels hiervoor zijn 1) complexe regelgeving, ontbreken van vergunningen 2) gebrek aan beleidsduidelijkheid, 3) onvoldoende betrokkenheid van boeren bij beleid.
- Succesfactoren zijn: 1) Lange-termijn denken, 2) planologische bescherming, 3) collegiale samenwerking, 4) lokale ambassadeurs, 5) intrinsieke motivatie, 6) sympathie stedelingen.

4.2 Perspectief

Als we willen terug redeneren vanuit 2050 en de mogelijkheden die het bodem-watersysteem in het Groene Hart bieden, kunnen we ‘puzzelen’ met de verschillende verdienmodellen die in het achtergronddocument nader beschreven staan. We introduceren eerst kort de verschillende bedrijfsstrategieën, inclusief het perspectief dat ze bieden en wat er, volgens de deelnemers van de bouwplaatsen, nodig is om dat perspectief naderbij te brengen.

Inzet op melkproductie, beheren en benutten van gebiedskwaliteit

Perspectief: Zet naast behoud van melkproductie samen in op CO₂-reductie en -vastlegging, precisielandbouw, vezelteelt, weidevogelbeheer, circulaire melkproductie, beheer van karakteristiek landschap, agro ecologie en natuurbeheer, educatie, recreatie/agrotoerisme, extensivering en korte ketens.

Behoefte: Financier transitiekosten en bereikte maatschappelijke meerwaarde en maak voldoende beleidsruimte.

Financier extra kosten van maatschappelijk ondernemen in veenweidegebieden met een “veenweideregeling”, vergelijkbaar met de Zwitserse ‘bergboerenregeling’: eenvoud, duidelijke prestaties, gekoppeld aan betalingen, mogelijk in combinatie met robuuste extensiveringsregelingen, landschapsbelasting/gebiedsfondsen/groene

Het ‘bergboerenconcept’, stelt voor om boeren in veenweidegebieden substantieel te compenseren voor de extra uitdagingen die zij ondervinden, zoals natte bodems en klimaatmaatregelen. Deze regeling – geïnspireerd op het Zwitserse model – moet bijdragen aan het verdienvermogen en de continuïteit van hun bedrijf, bijvoorbeeld via vergoedingen per m² en ondersteuning bij de overgang naar extensieve of klimaat robuuste bedrijfsvoering. Het doel is een realistische en effectieve regeling die boeren daadwerkelijk helpt, niet slechts symbolisch is. Dit model past in Europees beleid voor ‘Less Favoured Areas’.

obligaties, en beloning voor het bereiken van concrete natuurdoelen.

Dit perspectief sluit aan op drie bedrijfsstrategieën: 1) hoogwaardige productie; 2) aanvullende inkomstenbronnen; 3) nieuw bedrijfstype en keten.

1. Bedrijfsstrategie hoogwaardige productie

Bouwsteen: Grasland & circulaire melkproductie

Perspectief: Kapitaliseer het behoud van grondstoffen.

Behoefte: Zorg voor en consistente beleidsuitvoering.

2. Bedrijfsstrategie aanvullende inkomstenbronnen

Bouwsteen agrarisch natuurbeheer en agro ecologie

Perspectief: Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) kan verder worden opgeschaald door deelname van (niet-intensieve) landbouwbedrijven. Zij kunnen dit combineren met het benutten van reststromen. Banken beginnen duurzaam beheer te waarderen. ANLb kan ecologisch, sociaal en economisch worden verbreed naar agro ecologie: meer diversiteit aan gewassen en dieren, circulaire bedrijfsvoering, herstel van bodem, water en biodiversiteit en samenwerking tussen boeren, consumenten en andere betrokkenen.

Behoefte: Houd zicht op de schaarste aan grond. Bufferstroken, natuurvriendelijke oevers, spuitzones en afkalving bij hoge peilen kosten veel grondoppervlak. Compensatie is nodig. Volledige prestatiegerichte (en geïndiceerde) financiering van de bereikte versterking van het natuurlijk kapitaal met een eenvoudige regeling [NB: de huidige financiering van 80% van de geraamde kosten is een vergoeding, geen inkomen. Dit is geen basis voor een verdienmodel voor agrarisch natuurbeheer. Natuurbeheer moet de netto-opbrengst kunnen benaderen van ander gebruik van het areaal door de boer.

Bouwsteen karakteristiek landschap

Perspectief: Beheer en behoud van het karakteristieke landschap.

Landschap, biodiversiteit en klimaatdoelen kunnen samengaan met economische duurzaamheid, mits goed ondersteund.

Behoefte: Waardeer het beheer en behoud van karakteristiek landschap economisch, bijvoorbeeld via recreatie of financiering van ecosysteemdiensten.

Bouwsteen recreatie

Perspectief: Steden rondom het Groene Hart raken overvol met toeristen en zoeken spreiding van de toeristen over een groter gebied. Het landschap van het Groene Hart is aantrekkelijk en zou mogelijk als ‘*area of outstanding beauty*’ gepositioneerd kunnen worden. Dit kan naast dagjesmensen ook verblijfsrecreatie opleveren. Zeker als de steden en touroperators dit actief gaan promoten en faciliteren.

Behoefte: Strategische samenwerking met steden en karakteristieke dorpen die kampen met een overschot aan toeristen, zoals Amsterdam, Gouda, de Natura2000 gebieden van de Krimpenerwaard, de Kinderdijk, Vinkeveen en de plassenengebieden (Nieuwkoopse en Vinkeveense plassen).

3) Bedrijfsstrategie nieuw bedrijfstype en nieuwe keten

Bouwsteen Bio-based productie

Perspectief: Zet in op vezelteelt die inpasbaar is in bedrijfsvoering.

Ontwikkel hiervoor (regionale) productenketens (grondstof, verwerking, (her)gebruik).

Behoefte: Zorg voor creativiteit en flexibiliteit in de ruimtelijke kaders, meerjarige wetgeving met ruimte voor innovatie en zorg in de eerste tien jaar voor gegarandeerde afzet.

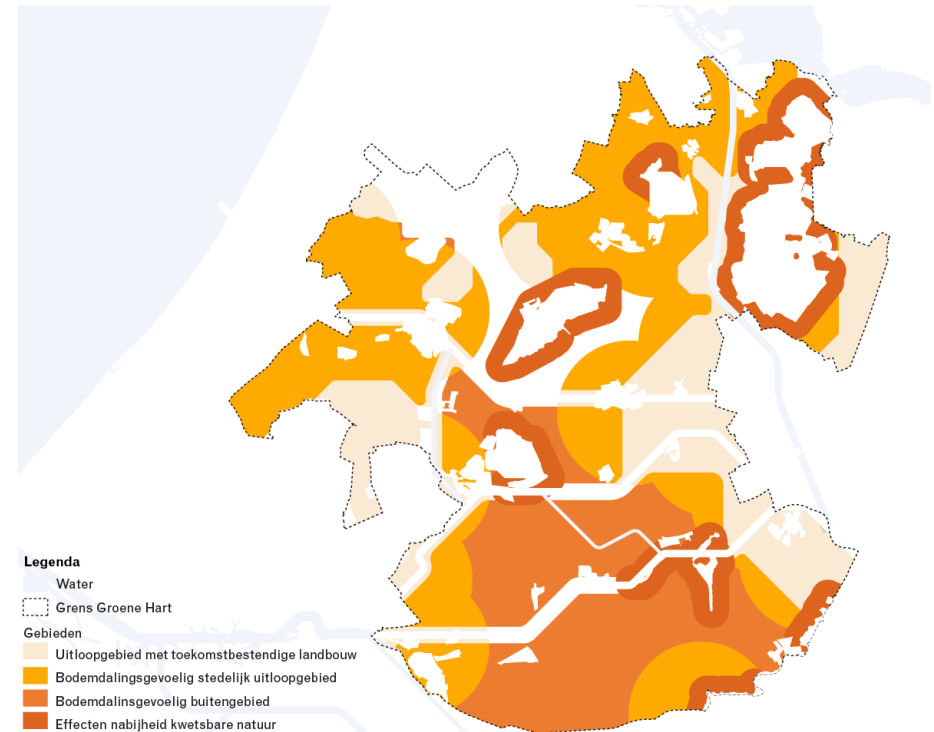
4.3 Wat past het beste waar?

Niet alles kan of moet op dezelfde plek. Het Groene Hart kent vele deelgebieden. Elk deelgebied heeft zijn eigen historie, uitdagingen en mogelijkheden. Maar er zijn ook overeenkomsten tussen gebieden. Landbouwwarealen kunnen bestaan uit dikke veenlagen of meerdere lagen met zand of klei. Het kan gaan om landbouwwarealen rondom steden of rondom natuurgebieden. Eigenschappen die grote invloed hebben op de omvang van opgaven. Dikke veenlagen met lage grondwaterpeilen klinken in en dalen snel. Er zijn mogelijkheden voor wilgenteelt. Rondom steden bieden korte productieketens en recreatie kansen. Rondom natuurgebieden zijn er kansen voor circulaire landbouw, agrarisch natuurbeheer en agro-ecologie.

De ruimtelijke analyse onderscheidt vier hoofdtypen gebieden:

- Stedelijke uitloopgebieden met goede omstandigheden voor toekomstbestendige landbouw;
- Bodemdaling gevoelige buitengebieden;
- Bodemdaling gevoelige stedelijke uitloopgebieden; en
- Gebieden met stapeling van opgaven nabij kwetsbare natuur.

De kaart hiernaast biedt een globale indicatie van wat logischerwijs waar zou kunnen. De bouwplaatsen geven een eerste indicatie van waar deelnemers enthousiast over worden. Wat uiteindelijk waar komt, is vanzelfsprekend de uitkomst van maatschappelijke belangenafweging en politieke besluitvorming.

1. Stedelijke uitloopgebieden met goede omstandigheden voor toekomstbestendige landbouw

In deze zones, zoals ten westen van Utrecht, is sprake van grote recreatiedruk, maar zijn de effecten van bodemdaling en nutriëntenuitspoeling relatief beperkt. De uitdaging ligt in het verenigen van landbouwproductie met recreatie. Het gebied biedt kansen voor een kleinschalig cultuurlandschap op oeverwallen en rond buitenplaatsen, met ruimte voor recreatieve routes, korte ketens en multifunctionele landbouw. Op enige afstand blijft plaats voor grootschalige melkveehouderij, mits met adaptatiemaatregelen zoals emissiebeperking en waterinfiltratie.

Instrumenten richten zich op gebiedsgerichte programma's binnen provinciale plattelandsstrategieën, waarbij klimaat en wateropgaven worden geïntegreerd. Financiële steun komt via landschapsfondsen, ANLb en regelingen voor natuur inclusieve landbouw. Boeren kunnen profiteren van verbreding, bijvoorbeeld met zorglandbouw of horeca. Samenwerking in gebiedscoöperaties, kennisdeling via living labs en het vertellen van landschapsverhalen versterken zowel identiteit als draagvlak.

Ruimtelijk beeld: een aantrekkelijk contrast tussen open veenweide en kleinschalige oeverwallen, waar moderne landbouw en recreatie naast elkaar bestaan.

2. Bodemdaling gevoelige buitengebieden

Deze gebieden, zoals de open waarden, kennen weinig andere druk dan bodemdaling en peilverhoging. Het huidige melkveemodel is hier op termijn onhoudbaar; technische oplossingen zoals infiltratiesystemen bieden slechts tijdelijk soelaas. De toekomst ligt in extensivering, natuur inclusieve productie en natte teelten (riet, lisdodde, wilg, eendenkroos) die aansluiten bij de bodemomstandigheden.

De omschakeling vraagt om transitieondersteuning vergelijkbaar met een bergboerenregeling, omdat de economische druk hoog is. Beleid moet zich richten op peil gestuurde landbouwzones en stoppen met investeringen in intensivering. Financiële instrumenten omvatten subsidies voor extensieve teelten, *bio-based* productie en grondbanken voor herverkaveling. Innovatie en onderzoek, bijvoorbeeld via demonstratiebedrijven en kennisinstellingen, ondersteunen de overgang.

Ruimtelijk beeld: een natter en natuurlijker landschap, met uiteenlopende vormen van extensieve landbouw en nieuwe teelten.

3. Bodemdaling gevoelige stedelijke uitloopgebieden

Rond steden als Rotterdam, Amsterdam, Gouda en Woerden komen bodemdaling en recreatiedruk samen. Hier groeit de rol van landbouw als onderdeel van het stedelijk uitloopgebied. Veel boeren zetten al in op verbreding, zoals recreatie, educatie of natuurbeheer, omdat traditionele bedrijfsvoering minder rendabel wordt.

Stedelijke investeringen in klimaatadaptatie en gebiedsontwikkeling kunnen gekoppeld worden aan landbouwtransitie. Overheden ontwikkelen samen met stedelijke partners uitloopvisies en investeren in het groenblauw raamwerk. Via ANLb, provinciale fondsen en stedelijke cofinanciering worden biodiversiteit en waterkwaliteit verbeterd. Stadslandbouwallianties en gebiedscoöperaties vormen de organisatorische basis voor samenwerking.

Ruimtelijk beeld: een extensiever veenweidelandschap met sterkere groenblauwe structuren, waar landbouw, natuur en recreatie elkaar versterken.

4. Gebieden met stapeling van opgaven nabij kwetsbare natuur

Rond natuurgebieden als de Nieuwkoopse Plassen en de Vechtstreek komen bodemdaling, stikstofopgave en natuurherstel samen. De veranderdruk is groot; transitie naar natuur inclusieve en extensieve landbouw is onvermijdelijk. Verdienmodellen liggen in natuurbeheer en recreatie, vooral dag- en verblijfsrecreatie.

Instrumenten zijn gericht op gebiedsgerichte transitieprogramma's voor stikstofreductie, peilverhoging en natuurherstel. Financieel beleid omvat langjarige contracten voor agrarisch natuurbeheer, gekoppeld aan ANLb en

provinciale subsidies. *Governance* vraagt om gebiedscoalities van boeren, natuurorganisaties en overheden, die samenwerken aan functiedifferentiatie en landschapsbeheer. Kennisprogramma's en demonstratiebedrijven ondersteunen de omschakeling.

Ruimtelijk beeld: een mozaïek van natuur, extensieve landbouw en recreatie, waarin de landschappelijke structuren rond natuurgebieden worden versterkt.

Deze indeling biedt een raamwerk om beleidskeuzes, verdienmodellen en instrumenten beter af te stemmen op lokale omstandigheden.

4.4 Rollen van gebiedspartijen

Ervaring leert dat, willen boeren met bovenstaande bedrijfsstrategieën daadwerkelijk stappen zetten, aan een aantal randvoorwaarden moet worden voldaan. Deze randvoorwaarden hangen nauw samen met de rollen die verschillende gebiedspartijen hebben, en sluiten aan bij het principe

dat je geen verantwoordelijkheid kan nemen voor zaken waar je niet over gaat. Dat komt op het volgende neer:

- De overheden gaan voor dit perspectief en deze bouwstenen lopen. Zij vertalen gestapelde opgaven naar concrete gebiedsdoelen, maken passende (flexibele) ruimtelijke kaders en organiseren financiering van transitiekosten en van geproduceerde maatschappelijke meerwaarde. Ze beoordelen voorstellen op doelbereik en maatschappelijk/juridische volhoudbaarheid, zodat ondernemers 10/15 jaar vooruit kunnen plannen.
- Maatschappelijke partners nemen actief deel aan gebiedstafels. Banken financieren goedgekeurde plannen. Ketenpartners ondersteunen initiatiefrijke boeren met een meerprijs per liter. Natuurorganisaties, recreatieschappen, Terrein beherende Organisaties nemen actief deel aan gebiedstafels.
- De collectieven vergroten de realisatiekracht van de boeren. Zij organiseren co-creatie, ecologische efficiëntie en educatie.
- De boeren zoeken en pakken kansen. Zij nemen actief deel, innoveren en bieden inzicht in de maatschappelijke meerwaarde die zij produceren.
- De inwoners en bedrijven uit de omgeving nemen producten af en zorgen voor korte en efficiënte productieketens.

4.5 Randvoorwaarden

De gebiedspartijen organiseren structurele samenwerking van overheden, boeren, collectieven, marktpartijen en inwoners, bijvoorbeeld in de vorm van gebiedstafels. Het overheidsbeleid moet voldoende stabiel en flexibel zijn, wil het een basis vormen voor agrarisch ondernemerschap. De

gebiedspartijen bouwen verdienmodellen die lokaal passen, eenvoudig zijn en die de maatschappelijke prestaties waarderen.

5 Aanpak

5.1 Wat is nu nodig?

Niet alles in het Groene Hart kan overal, hoeft overal en moet nu. Met de stapelkaart hebben de betrokkenen bij een (deel)gebied een eerste inzicht in wat wel in hun (deel)gebied nodig is en wat ook passend is bij de aard van het gebied. Dat inzicht moet concreet gemaakt worden in de vorm van concrete gebiedsperspectieven voor de landbouw. Eerst voor een aantal voorbeeld(deel)gebieden. Daarna voor alle (deel)gebieden van het Groene Hart. Dat moet door de gebiedspartijen zelf gebeuren in nauwe aansluiting op het lopende proces van de gebiedsgerichte aanpakken.

Het perspectief voor de landbouw beschrijft dan op basis van de stapelkaart het 'treintje' met opgaven, gebiedsspecifieke ambities. Het bevat de hoofdlijnen van een ruimtelijke visie voor het gebied als verbinding tussen de Nota Ruimte, de Ruimtelijke Arrangementen enerzijds en de sleutelopgaven en de RIA anderzijds. Ook worden de rollen en verantwoordelijkheden benoemd en de wijze van organiseren beschreven. Tenslotte bevat het perspectief afspraken tussen overheden onderling en tussen overheden en gebiedspartijen.

5.2 Wat gaan we doen?

Voor een selectie van drie voorbeeldgebieden formuleren gebiedspartijen (overheden, betrokkenen uit het gebied, maatschappelijke - en private partijen) een gebiedsperspectief voor de landbouw aan 'Maak het mogelijk'-gebiedstafels. Deze tafels moeten nauw aansluiten op lopende

gebiedsgerichte aanpakken. Er is in deze voorbeeldgebieden ruimte om kansen die de stapelkaart en het ‘treintjes-denken’ bieden op te nemen in het proces van de gebiedsgerichte aanpak. Het is daarom van belang dat de partijen die al samenwerken in een gebiedsgerichte aanpak deelnemen in het formuleren van het gebiedsperspectief voor de landbouw.

Voor deze gebieden maken zij in 2026, ondersteund door het coördinatiebureau het ‘treintjes-denken’ concreet. Welke opgave gaat in dit gebied voor op alle andere opgaven? Welke volgen?

Zij formuleren bijpassende ambities voor 2035 en 2050 en schetsen een proces op hoofdlijnen waarlangs de ambities gerealiseerd worden. Ook benoemen zij activiteiten/maatregelen van boeren die op weg naar 2035 en 2050 uitgevoerd moeten worden en welke gebiedsspecifieke eisen dit stelt aan stimulering. Ook betrekken zij hierbij waar mogelijk de sleutelprojecten, zoals bijvoorbeeld het sleutelproject voor weidevogels (Aanvalsplan Grutto).

De samenwerkende overheden definiëren samen met RVO een (juridische ruimtelijke) experimenteerruimte onder de Omgevingswet met als doel het mogelijk maken van gebiedsspecifieke integrale stimulering van maatregelen. Randvoorwaarde voor het gebruik van deze experimenteerruimte is het op gebiedsniveau kunnen aantonen van doelbereik door toepassing van bestaande (innovatieve) monitoringsinstrumenten waaraan alle gebiedspartijen deelnemen.

Rijk en RVO gebruiken deze experimenteerruimte om in 2027, vooruitlopend op de herijking van het subsidie-instrumentarium onder het GLB ervaring op te doen met gebiedsspecifieke integrale subsidies en/of fiscale instrumenten. Dit gebeurt in aansluiting op het EU-traject van het

biodiversiteitsvriendelijk maken van subsidies en fiscale instrumenten (Target 18).

De processen in de drie voorbeeldgebieden worden begeleid door vertegenwoordigers van het Bestuurlijk Platform Groene Hart en gebiedsvertegenwoordigers aan de ‘Maak het mogelijk’-tafel van het Groene Hart.

6 Colofon

Namens: Bestuurlijk Platform Groene Hart

Penvoerder: Coördinatiebureau Groene Hart, ORG-ID, FABRICations

Datum: februari 2026

Beelden: ORG-ID, FABRICations

